

Валентина СИДОРЕНКО
(Ніжин)

Людина, що “возродила Малороссию к новой умственной жизни”: граф Ілля Андрійович Безбородько

Ось уже майже 200 років зустрічають усіх, спраглих до знань, білі колони Гоголівського (або “Старого”) корпусу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. А праворуч від величної будівлі – відразу можна й не звернути увагу – досить скромний пам’ятник графу Іллі Андрійовичу Безбородьку. Якщо поцікавитися у студентів, що безтурботно спілкуються, не дивлячись на погоду, попід старовинною спорудою, хто ця людина і чому саме тут стоїть цей пам’ятник – то, на жаль, не всі й не відразу дадуть відповідь. А ім’я цієї людини справді гідне пам’яті та вшанування.

Граф Ілля Андрійович Безбородько – дійсний таємний радник, сенатор, предводитель Санкт-Петербурзького дворянства, кавалер орденів Св. Володимира I ступеня, Св. Олександра Невського, Св. Анни I ступеня, володар прикрашеної алмазами золотої шпаги з написом

“за хоробрість”, молодший брат князя Олександра Андрійовича Безбородька, “благоразумным исполнителем его последней воли”.

У біографії І.А. Безбородька, на думку дослідників, багато “темних місць”. Відомо, що він (як і старший брат), народився родовому маєтку Стольному неподалік Глухова 16 лютого 1756 р. У віці 16 років він почав служити у війську. Скоріше за все це був один із полків, якими командував старший брат Олександр Андрійович. До слова сказати, останній ніколи не забував клопотатися про родичів і близьких йому людей. Поза сумнівом його авторитет і протекція були далеко не останнім чинником у кар’єрі молодшого брата: в 1785 р. двадцятирічний Ілля Андрійович був уже бригадиром, членом провіантської комісії.

Але “бюрократическое и счетное начальствование” було не до душі молодшому Безбородьку, і під час другої турецької війни він “поспішив під начальство Суворова”, під начальством котрого брав участь у штурмі фортеці Ізмаїл, про що згадує біограф обох Безбородьків В. Толбін [1, с. 155]. Перед початком битви російські війська, за наказом О. Суворова, розділилися на дві частини й пішли в наступ на фортецю. І. Безбородько командував четвертою і п’ятою колонами лівого флангу, на долю якого випав “самый важный и опасный подвиг: им приходилось быть впереди, подавать первым пример самоотвержения и отважности прочим”. Ілля Андрійович, не зважаючи на сильний перехресний вогонь, дістався разом зі своїм загоном рову навколо фортеці, наповненого водою, й оволодів бастионом. Важко поранений у руку, він не залишив поле бою – лише “ослабнув от истечения крови”, передав командування бригаиру М. Платову.

О. Суворов у доповідній записці імператриці Катерині II про штурм фортеці Ізмаїл не забув згадати і про “мужественное самоотвержение” бригадира І. Безбородька. За участь у цій військовій кампанії 25 березня 1791 р. він був нагороджений орденом Св. Георгія III ступеня і згаданою вище золотою шпагою.

І.А. Безбородько, незважаючи на мужність і військові подвиги, міг назавжди залишитися в тіні свого видатного старшого брата. Проте, доля розпорядилася по-іншому: саме з його ім'ям пов'язане відкриття вищого навчального закладу в Ніжині.

Згідно до “Записки для моего духовного завещания”, залишеної перед смертю старшим братом (офіційного заповіту той не залишив), частину його грошей передбачалося витратити на “устройство богоделен”. Ілля Андрійович, знайшовши цей документ тільки через 6 років після смерті брата, “стал обдумывать средства для приведения в исполнение благотворительных намерений” і радитися з близькими йому людьми: графом В. Кочубеєм – своїм небожем, вихованцем у будинку покійного брата-канцлера, а також із князем А. Куракіним і О. Судієнком, який був не тільки другом, а й завідував його маєтками.

У квітні 1805 р. В.П. Кочубей писав графові І.А. Безбородьку:

Усердствуя с ними (то есть с князем А.Б.Куракиным и Судиенком) вместе, чтобы предположение Ваше наилучшим образом устроено быть могло, мы много рассуждали, какое бы именно общепользное заведение имени покойного князя посвящено быть могло. Призрение бедных, богодельни, больницы, малые училища везде или есть, или к основанию назначены: итак, что было избрать для употребления капитала вашего? Мы обратились на пример г. Демидова, который в Ярославле учредил гимназию высших наук, то есть училище, некоторым образом университету соответственное, и рассуждали, как Малороссия университета не имеет (Харьковский университет был тогда только еще накануне своего существования) [зауваження Н. Григоровича – *авт.*], да и дворянские училища, на кои в обеих губерниях до миллиона дать хотели, состояться не могут, быв несообразны общей системе для училищ принятой, то существенная польза для края сего быть может, если вы соорудите подобное заведение»[2, с. 4].

У цьому ж листі граф В. Кочубей говорить і про місце в Малоросії, де такий навчальний заклад міг бути відкритий:

Смею просить Вас, чтобы, если Вы на что-нибудь решитесь, то чтобы уже по возможности не умалять назначений Ваших, и лучше уже ничего не предпринимать, нежели сделать что-нибудь не полное. Город весь говорит уже о пожертвовании Вашем <...> Я осмеливаюсь также просить, чтобы прислан был при письме Вашем и план дому Вашего и саду в Нежине. Место сие так хорошо, что в здешнем холодном климате покажется оно раем небесным. Я признаюсь, что и сам я был прельщен оным в проезде моем в чужие края, и теперь удивляюсь, как в Малой России такой сад аглицкий есть [2, с. 5].

Результатом цього листування й нарад стало звернення Іллі Андрійовича до імператора Олександра I, датоване 19 липня 1805 р., з проханням про відкриття навчального закладу в Ніжині. Вважаємо за необхідне процитувати цей документ:

Всемиловейший государь!

После смерти покойного брата моего, князя Безбородко, нашел я в бумагах его за-

писку, в коей означено желание его, чтобы с доходов его имения взносимо было в воспитательный дом:

1) В продолжении первых пяти лет после смерти его, по 10,000 р.

2) По истечении сего времени, чрез 8 лет, по 20,000 рублей. Воля брата моего была, чтобы собираемые с сих сумм по взносе проценты обрацаемы были в пользу богоугодных заведений.

Получив в наследство имение покойного брата моего, не мог я до сих пор, по разным обстоятельствам домашним, привести сего предположения в действие.

Теперь, желая исполнить оное в точности и обратить сие пожертвование наиболее полезным образом для общества, я купно рассуждал, что нигде удобнее оно употреблено быть не может, как в Малороссии, отчизне покойного моего брата.

В сем предположении я изыскивал, на какое бы именно полезное заведение сумма сия, которую я взнести располагаюсь, обращена быть могла; и находя, что попечением правительства в сем краю уже основано и еще предназначается довольно пристанищ для призрения бедных, я сужу, что всего удобнее и с видами Вашего Императорского Величества к распространению просвещения сообразнее быть может устроить в Малороссии на счет сего пожертвования училище высших наук, которое здесь еще не существует и от которого можно ожидать великой пользы, как для всех, так особливо для тех неимущих дворян и другого сословия молодых людей, кои по скудости своей не могут иметь достаточных способов к образованию себе и коим, с учреждением сего заведения открыться может новое средство к приготовлению себя на службу Вашего Императорского Величества.

Изложив намерение мое, должен я всеподданейше представить о тех способах, кои могут быть преподаны к приведению его в действие» [3, с. 2–3].

Далі в записці йшлося про грошові суми, які передбачалося виділити на облаштування цього навчального закладу. При цьому І.А. Безбородько до пожертвувань старшого брата “полагает от себя дать под означенное училище навсегда место с садом, принадлежащим мне в г. Нежине, коему и план при сем представляю, и заготовленный для строения дому материал, состоящий из кирпича” [3, с. 4]. Крім того, Ілля Андрійович “присоединил от себя ежегодный взнос “на вечные времена” по 15,000 р., в обеспечение чего представил свое недвижимое близ Нежина имение в 3.000 душ (Носовка и Веркиевка), на доходы с которого в означенном размере право навсегда отдавалось Нежинскому высшему училищу” [4, с. 5–6]. Завершувалося звернення до царя словами: “...и чтобы оно наименовано было Гимназия высших наук” [4, с. 6].

Звернення це царю повинен був передати граф В. Кочубей, який відразу після візиту до монарха писав І.А. Безбородьку: “Преисполненный полного удовольствия я, не мешкая нимало, поднес письмо Ваше Его Величеству и имел также полную приятность видеть, что подвиг Ваш был принят с отменным благоговением” [4, с. 6]. В. Кочубей не помилився: Олександр I 4 вересня 1805 р. підписав указ про відкриття в Ніжині Гімназії вищих наук князя О.А. Безбородька.

На жаль, Ілля Андрійович Безбородько не дожив до відкриття гімназії. Він помер у Санкт-Петербурзі 3 червня 1815 р. на шістдесятому році від народження, назавжди увічнивши “имя свое не только в возрожденной им к новой умственной жизни Малороссии, но и в целой России” [1, с. 157]. Похований він, як і старший його брат князь О.А. Безбородько, на території Олександро-Невської лаври в Санкт-Петербурзі. В Ні-

жині вже за два роки було добудоване приміщення майбутнього першого із закладів сучасної Ніжинської вищої школи, справу відкриття котрої в 1820 р. вирішив небіж обох Безбородьків граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько.

Таким чином, відчувши дух часу, Ілля Андрійович Безбородько змінив призначення пожертвувань, які залишив його старший брат Олександр Андрійович, тим самим забезпечивши появу в Ніжині одного з перших вищих навчальних закладів в Україні. Це стало можливим завдяки, насамперед, тому, що молодий імператор Олександр Павлович, на початку свого правління, наслідуючи просвітницькі ідеї Європи, хотів і у своїй державі розповсюджувати освіту, відкриваючи нові навчальні заклади. Перші п'ять років його царювання багаті на починання, подібні до рішення щодо відкриття в Ніжині навчального закладу; і “в інших напрямках російського життя” загалом. Ніжин, натомість, у дуже скрутний для свого розвитку час, коли на очах згасала його колишнє значення як адміністративного і торгового центру Гетьманщини, отримав потужний імпульс у розвитку як культурно-освітнього центру не лише Лівобережної України, але і тогочасної Російської імперії, і не втрачає набутих високих позицій і донині.

-
1. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко: Издание второе, исправленное и дополненное. – Спб., 1881. – Отдел первый. – 473 с.; Отдел второй. – CLXXXVII с.
  2. Григорович Н. Канцлер Князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени. – Т. 1: 1747–1787 г.г. – Спб.: Типография В.С. Балашева, 1879. – 649 с.
  3. Лавровский Н.А. Гимназия высших наук князя Безбородко в Нежине (1820–1832). – К., 1879. – 158 с.
  4. Петухов Е.В. Гимназия высших наук в Нежине. 1820–1832 (К 75-летию со дня основания). Исторический очерк. – Спб.: Типография В.С. Балашева и К. – 1895. – 61 с.

***Сидоренко В.* Людина, що “возродила Малороссию к новой умственной жизни”:
граф Ілля Андрійович Безбородько**

Дослідження присвячене постаті графа І.А. Безбородька – військового і державного діяча екатерининської епохи, з ім'ям котрого пов'язане заснування і початок облаштування в Ніжині вищого навчального закладу – Гімназії вищих наук князя Безбородька.

***Сидоренко В.* Человек, который “возродил Малороссию к новой умственной жизни”:
граф Илья Андреевич Безбородько**

Исследование посвящено персоне графа И.А. Безбородько – военного и государственного деятеля екатерининской эпохи, с именем которого связано основание и начало обустройства в Нежине высшего учебного заведения – Гимназии высших наук князя Безбородько.

***Sydorenko V.* Man which “revived Malorussia to new mental life”: count Ilya Bezborod'ko**

Research is devoted person of count I.A. Bezborod'ko – military and state figure of time of Katherine II, to the name of which foundation of higher educational establishment – Gimnasium of Higher Sciences by prince Bezborod'ko in Nizhyn is related.